

A BOGYÓS GYÜMÖLCSFAJOK TERMESZTÉSÉNEK ORSZÁGOS LEHETŐSÉGEI

SZILÁGYI KÁLMÁN

a mezőgazdasági tudományok kandidátusa

Gyümölcs és Dísznövénytermesztési Kutatóintézet Kutató Állomása, Fertőd

Rövid korreferátumomban a bogyósok termesztésének néhány sajátosságáról kívánok szólni, lehetőség szerint érintve azokat a problémákat is, amelyek a talaj és éghajlati adottságok mellett a termesztés lehetőségeit befolyásolják és amelyekkel a termelés-szervezéssel, termelésfejlesztéssel foglalkozó szakemberek is gyakrabban találkoznak.

Hazánkban a bogyós árugyümölcsök túlnyomó része a termelőszövetkezeti gazdaságokban található, ennek megfelelően az értékesített gyümölcs túlnyomó része is a málnánál és szamócánál meghatározó arányban a termelőszövetkezetek által közösen művelt, vagy a háztáji és egyéb gazdaságokból származik. (I. táblázat).

Az állami gazdaságokban az összes bogyós üzemi felületnek mindössze 5,2, ezen belül a köszméte 11,2, a ribiszke 10,3, a szamóca 3, és a málna 2,6 százaléka helyezkedik el. A termelés területi elhelyezkedésére jellemző, hogy a málna üzemi felületek 84%-a öt megye (Nógrád, Pest, Győr-Sopron, Vas, Veszprém), a ribiszke 48%-a két megye (Nógrád, Pest) és a köszméte 50%-a két megye (Hajdú-Bihar, Szabolcs-Szatmár) termelőszövetkezeteiben található (II. táblázat).

A bogyósok összes üzemi termőterülete Nógrád megyében a legnagyobb, meghaladja az 1200 hektárt, majd ezt követi Pest 987, Szabolcs-Szatmár 639, Győr-Sopron 450, Vas megye 392 és Veszprém 347 hektárral.

A felsorolt területek bogyós termőhelyeinek talaj- és éghajlati adottságai kedvezőek a bogyósok termesztéséhez. A hűvösebb, csapadékosabb dombvidékeken a csapadék évi átlagos mennyisége meghaladja a 600, a tenyészidőszaké a 350 millimétert. A természetes csapadékban szegényebb, általában síkfekvésű területeken a hűtő és konzervüzemek vonzáskörében kialakított termesztési körzetekben az öntözés lehetősége általában biztosítható, míg a párásabb hegy- és dombvidékeinken ez jelenleg nem, vagy csak korlátozott mértékben. Az öntözési lehetőségek kialakítása a bogyósok ter-

Nógrád megyei Akadémiai Kertészeti Napon elhangzott korreferátum. Balassagyarmat 1978. június 2.

I. táblázat

Málna és szamóca értékesítése
(1974—1976. KSH)

Megnevezés	1974	1975	1976
Málna:			
Összes tonna	9405	15 907	6491
Ebből: ág-ből	231	556	820
tsz-ből	4477	6 172	1369
Háztáji és egyéb gazdaságból: tonna	4697	9 179	4302
%	49,9	57,7	66,2
Szamóca			
Összes tonna	4773	5 029	5604
Ebből: ág-ből	98	56	117
tsz-ből	2635	3 031	3094
Háztáji és egyéb gazdaságból: tonna	2040	1 942	2393
%	42,7	38,6	42,7

II. táblázat

A termő ültetvények aránya és a hektáronkénti termés mennyiség termelőszoövetkezetekben

(1974—1976. KSH)

Megye	1974			1975			1976		
	termőterület								
	ha	%	q/ha	ha	%	q/ha	ha	%	q/ha
Málna:									
Nógrád	790	87	20,1	758	88	30,4	649	95	12,6
Pest	609	83	21,1	637	91	30,9	598	97	9,2
Győr-Sopron	460	89	12,0	454	91	17,5	426	87	5,0
Vas	387	65	11,6	371	88	7,8	326	95	4,7
Veszprém	464	97	2,3	304	100	4,3	284	83	0,7
Heves	212	100	7,2	177	97	13,4	60	100	7,0
Összesen:	3537	87	12,6	3203	90	18,9	2718	92	7,7
<i>Feketeribiszke</i>	1262	76	5,0	1122	82	4,6	909	90	7,0
<i>Pirosribiszke</i>	529	73	35,0	580	75	32,0	541	70	30,6
<i>Köszméte</i>	234	78	39,0	269	85	33,8	239	86	11,3
<i>Szamóca</i>	895	—	39,0	849	—	45,5	985	—	35,0

mesztése szempontjából ökológiailag kedvező dombvidékeken meghaladja egy-egy termelőüzem, vagy társulás anyagi lehetőségeit.

A bogyósok termesztése szempontjából a kisgazdaságoknak kiemelkedő szerepe van a málna és szamóca termés mintegy 75, a ribiszke és köszméte-

termés mintegy 80%-át ezekben termelik meg. A nagymértékű belső fogyasztás, valamint az értékesítés helyenként eltérő adottságai miatt ennek a gyümölcsmennyiségnek 40—50%-a kerül értékesítésre. Málnánál az összes értékesített mennyiség 49,9—66,2, szamócánál 38,6—42,7 százalékát tette ki a háztáji és egyéb gazdaságok által termelt gyümölcs az 1974 — 1976-os években.

A bogyósgyümölcsűek termesztésében a háztáji és a házikerti termesztésnek még sokáig nagy szerepe lesz a belső fogyasztás és a helyi ellátás árualapjának biztosítása szempontjából. A kézi munkaerő csökkenés ezen a területen még nem vetődött fel olyan élesen, mint a termelőüzemekben, így a kisgazdaságok területi csökkenése mérsékeltőbb, mint az üzemi felületeké. Ennek ellenére sem képesek pótolni a csökkenő üzemi felületek termésmennyiségét. A kisgazdaságok az export és hűtőipar igényeinek megfelelő áruminőséget csak abban az esetben tudnak biztosítani, ha a fajtaösszetétel korszerűsödik, a megtermelt gyümölcs a minőségi követelményeknek megfelel. A kisgazdaságok, különösen a szakcsoportokba tömörült kistermelők részére a termelési és értékesítési lehetőségek kedvezőek. Hasonlóan jó feltételek biztosíthatók azokon a háztáji területeken, ahol a szervezési és értékesítési feladatokat a termelőüzem szakemberei végzik és az alapvető gépi munkákat (talajápolás, növényvédelem) szolgáltatás-szerűen, térítés ellenében el tudják végezni. A háztáji és egyéb kisgazdaságokból értékesítésre kerülő bogyósgyümölcs mennyiség az egyes évek viszonylatában kisebb ingadozást mutat, mint az üzemeké, a telepítés üteme is kiegyenlítettőbb.

Az üzemi jellegű termelőszövetkezeti ültetvényekben az évenként és termelőhelyenként megtermelt termésmennyiség, valamint a területegységenként elért átlagos termés nagysága igen erős ingadozást mutat.

Szamócából 1975-ben a termelőszövetkezeti közös gazdaságok átlagtermése 45,5 mázsa volt, ugyanakkor a balassagyarmati járás 133 ha átlagában elérte a 92,8 mázsás hektáronkénti hozamot. *Málnánál* az országos átlag 1975-ben 18,9 q/ha, 1976-ban a 7,7 q/ha, a szóródás ebben az évben 0,2 és 59,2 q/ha között volt. Kőszmétenél 0,4—150,6 q/ha a szóródás szélső értékei 1975-ben, míg 1976-ban 0,3—50,0 q/ha. Az országos átlag ezekben az években 33,8 és 11,3 q/ha volt.

A nagyobb termésátlagokat — néhány kivételtől eltekintve — a kisebb felületű ültetvényeken érték el. A közölt adatok az ország egyes eltérő adottságú járásaira vonatkoznak, de remélem jól szemléltetik, hogy a termésátlagok növelésére adódik reális lehetőség és hogy a belső tartalékok kihasználása az üzemekben még nem általános jelenség. A következőkben ezeket szeretném vázlatosan összefoglalni.

Köztudott, hogy bogyósoknál a termésbiztonság és a nagy hozamok egyik előfeltétele a jó vízellátás a kritikus időszakokban (termőrégy differenciálódás, virágzás, érés). Az is közismert, hogy a kiegyenlítettebb klímájú,

csapadékosabb, hűvösebb termőterületekben a termésátlagok lényegesen nagyobbak, mint más területen. Annak az elvnek a fenntartása mellett, hogy az újabb telepítéseket lehetőleg öntözhető területeken helyezzük el, azt is ki kell hangsúlyozni, hogy a kiváló ökológiai feltételekkel rendelkező termőhelyeken a kialakult termőfelületek szinttartása, rekonstrukciója akkor is indokolt, ha az öntözés feltételei még nem biztosítottak. Ezeken a területeken a termés hagyományokkal rendelkezik, a tapasztalatok és a már kialakult szakértelem jó alapot nyújt a technológia fejlesztéséhez. Azoknál a fajoknál, amelyeknél a szüret gépesítése megoldódik, természetesen előtérbe kerülnek azok a területek, amelyekben mind a komplex gépesítés, mind az öntözés feltételei egyaránt biztosíthatók. Az öntözéssel kapcsolatosan még azt is szükséges elmondani, hogy hazánkban csak elvétve alkalmazzák az őszi, úgynevezett tároló öntözést a bogyósoknál, pedig az száraz nyárvége és őszi esetén szükséges lenne. Az augusztus végén, szeptemberben végzett öntözés kedvező a termőrügyek differenciálódására, emellett az öntözővíz biztosítására is jobban megoldható, mint tavasszal, amikor más ágazatok is fokozott igényrel jelentkeznek.

Valamennyi bogyós fajnál a termésbiztonság és a minőség szempontjából kiemelkedő szerepe van a növényvédelemnek. A témával külön konferenciát foglalkozik, ezért itt csak annyit mondanék, hogy a növényvédőszer kiválasztása és helyes alkalmazása, a növényvédelmi munkák időbeni elvégzése jelentős mértékben járulhatna még hozzá a mennyiség és minőség növeléséhez.

A bogyósok kézi munkáigényes fajok, a jelenlegi élőmunkaráfordítást a szüret gépesítésének megoldásáig már napjainkban is jelentős mértékben csökkenteni lehetne a vegyszeres gyomirtásban rejlő lehetőségek jobb kihasználásával. A telepítés előtti időszakban mód van az évelő gyomok kiirtására, amely lényegesen csökkenti az évente alkalmazott alap- és felülkezelésekkel együtt a talajápoláshoz szükséges kézimunkaerő szükségletet. A vegyszeres gyomirtás másik lényeges előnye, hogy a talaj víz- és tápanyagaiban konkurens gyomok elpusztításával javítja a kultúrnövény tápanyagellátási feltételeit, csökkenti a többgazdás kártevők gyors elterjedési lehetőségeit. A telepítés előtti talajfertőtlenítés is csökkenti az elgyomosodás lehetőségét, emellett, hogy kizárja a talajban élő rovarok kártételét és ezzel az ültetvények jobb beállottságát biztosítja.

A bogyós ültetvények üzemi és háztáji területe az elmúlt időszakban csökkent, az előregedő termőterületek felváltására telepített új ültetvények felülete kisebb, mint a szinttartáshoz szükséges mennyiség. A telepítések ciklikusan történtek, különösen a málna esetében, ahol az 1963—1965 közötti években a nem termő ültetvények nagysága meghaladta a 3 000 hektárt, az 1969—1972-es évek között a 2 000 hektárt, míg az 1974—1976-os években hozzávetőlegesen a 600 hektárt. A termelőszövetkezetekben a nem termő

ültetvények aránya ribiszkénél és köszméténél 10—14%, málnánál 8%, rendkívül kedvezőtlen, tekintve, hogy a kiüregedett ültetvények folyamatos felváltására a nem termő ültetvények 25—27 százalékos arányát kívánná meg.

Az ültetvények korösszetétele jelenleg kedvezőtlen és ez három szempontból is téves és káros információt nyújt a bogyósok, kiemelten a málna hazai termesztési lehetőségeinek megítélésére szempontjából.

A málnaültetvények nagyobb részükben előregedettek, az 1969—1972 közötti években telepített málnák 1977—1980 között felszámolásra kerülnek. Zömében már a csökkenő hozamú évek jellegzetességeit mutató ültetvényeket járva a vesszőpusztulás, a rossz kondíció és kevés termés képe tűnik fel és ez nem fokozza a telepítési kedvet.

Az újabb málnafajták rövidebb élettartamúak, mint a korábbi években termesztett fajták, és mintegy hat éves korukig adnak hazai körülményeink között kielégítően nagy termésmennyiséget.

Az egyes termőhelyek és az ország málnatermesztéséről közzétett statisztikai adatok jelenleg ugyancsak csökkenő hozamú évek termésátlagait tükrözik. A területegységenkénti hozam a kedvezőtlen korösszetétel miatt a statisztikákban lényegesen kisebb mennyiséget mutat, mint egy adott ültetvény termőéveinek tényleges átlaga (II. táblázat).

Az 1974—76-os évek között a málna legfontosabb termőtájaiban ez a tendencia számokban is tükröződik. 1976-ban a nem termő málnaültetvények aránya Nógrád megyében 5, Pest megyében 3, Győr-Sopron megyében 13, Vas megyében 5, és Veszprémben 17 százalék volt. A korosabb ültetvények viszonylag gyengébb kondíciója és a kedvezőtlen időjárás összhatása olyan alacsony átlagtermést okozott, amelynél az elmúlt évtizedben csak az 1968-as volt kisebb. A ciklikus telepítések és a kedvező időjárás kölesönhatásának ellentétes arányú következménye volt egyes termőtájakon az 1973. és az 1975. évi, a többi évjáratokhoz viszonyítottan kiemelkedően jó termésmennyiség, amelynek fogadására az ipari üzemek nem voltak felkészülve. A helyzet a termelőknél az értékesítés bizonytalansága, a felhasználóknál az alapanyag ellátás bőségének az érzését keltette.

Az elmondottak mellett az új telepítések évenként lényeges mértékben változó szaporítóanyag igénye a szaporítóanyag termelő üzemeket is nehézség elé állítja. A szelektált szaporítóanyag előállítás a megfelelő mennyiségben és fajtaösszetételben feltételezi a szükséges szaporítóanyag-igény ismeretét, néhány évvel a tervezett telepítések előtt. A szaporítóanyag beszerzése szövetkezeti telepítések céljaira már általában a szaporítóanyag termesztésre szakosodott üzemekből történik, míg a háztáji és kisgazdasági termesztésben ez közel sem ilyen megnyugtató. A szaporítóanyaggal terjedő betegségek és kártevők kikapcsolása az üzemi és házikerti termesztésből ugyancsak lényeges, a termesztés eredményességét növelő tényező.

A bogyósok közül a málna kiemelkedik, mind mennyiségével, mind a

gépesítés — különösen a szüret gépesítésének — megoldatlanságával. A termelősövetkezeti gyümölcs-értékesítés volumenében az elmúlt három évben a kajszi összesen 112 millió forinttal, a meggy és szilva együttesen 111 millióval, míg a málna 146 millió forinttal szerepel az 1968 évi változatlan árakkal számítva.

A háztáji és egyéb gazdaságok értékesítésében a kajszi három éves halmozott összege: 124, a meggy 140, és a szilva 98 millió forintot tesz ki, míg a málnáé 221 milliót. A málna szüret gépesítése a termelősövetkezetek gyümölcs-termesztése szempontjából legalább olyan jelentős, mint a szilva és meggy gépi betakarítása, a kérdés megoldása égetően időszerűvé vált.

A málna termékértékesítési volumene a termelősövetkezetek közös gazdaságainál az 1974—1976 közötti években az alábbi értékeket mutatta: 54,6, 75,3 és 16,7 millió forint, míg a háztáji és egyéb gazdaságok volumene ugyanezen időszakban 57,3, 111,9 és 52,5 millió, tehát az 1976. évi az üzemi málnásokban mutatkozó igen kedvezőtlen volumen-csökkenés nem következett be és ez is a korábban elmondottakat látszik igazolni.

Összefoglalásként annak a meggyőződésnek adok kifejezést, hogy a bogyósok termesztése szempontjából a szélsőségesen kedvezőtlen éveket leszámítva a jelenlegi országos átlag viszonylag óvatos számítások mellett is megkértszerezhető, ha a termésbiztonságot és a termés mennyiség növelését lenetítővé tevő technológiai elemeket az üzemi termesztés technológiájába illesszük és az azok érvényesüléséhez szükséges feltételeket, a technológiai fegyelmet biztosítjuk.